

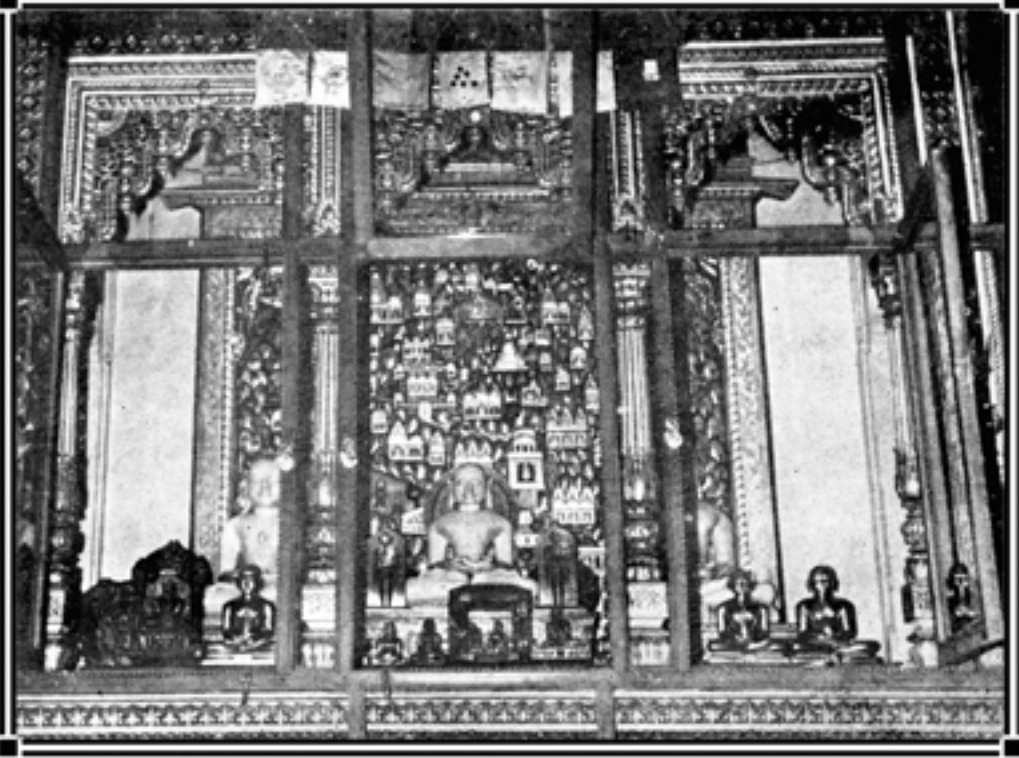

श्री सुमेरु पर्वत अने जम्बु द्वीपनी रचना, हस्तिनापुर - उत्तर प्रदेश

श्री द्विगंबर जैन कमल मंदिर, हस्तिनापुर - उत्तर प्रदेश

હસ્તિનાપુર

હસ્તિનાપુર : શ્રી દિગંબર જૈન મંદિર મૂળ વેદીનું દ્રશ્ય-મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથજી

- આવાગમન : રેલ્વે સ્ટેશન : મેરઠ - ૩૮ કિ.મી., દિલ્હી - ૯૭ કિ.મી.,
મુઝફ્ફરનગર - ૫૫ કિ.મી.
બસ સ્ટેશન : હસ્તિનાપુર
- પહોંચવાનો સરળ માર્ગ ... : દિલ્હી, મેરઠ અને મુઝફ્ફરનગરથી સડક રસ્તે
- નજીકનું મુખ્ય શહેર : મેરઠ - ૩૮ કિ.મી., દિલ્હી - ૯૭ કિ.મી.
- નજીકના તીર્થક્ષેત્રો : બહલના - ૫૫ કિ.મી., મહલકા - ૩૨ કિ.મી.,
બડાગાંવ - ૬૦ કિ.મી., બહસુમા - ૬ કિ.મી.

હસ્તિનાપુર ઉત્તર પ્રદેશના મેરઠ જિલ્લામાં આવેલું છે. મેરઠથી હસ્તિનાપુર સુધીનો પાકો રસ્તો છે. દિલ્હીથી મેરઠ ૬૦ કિ.મી. અને મેરઠથી મવાના થઈને હસ્તિનાપુર ૩૭ કિ.મી. ઉત્તર પૂર્વમાં છે. હસ્તિનાપુર જવા માટે ફક્ત બસ રસ્તો જ છે, કોઈ ટ્રેઈન નથી.

अत्यंत रमणीय અને शांतिपूर्ણ वातावरणमां ध्यान मंदिर, उस्तिनापुर - उत्तर प्रदेश

અહીં રહેવા માટે ૪-૫ જૈન ધર્મશાળાઓ છે. જૂના મંદિરમાં ધર્મશાળા છે પણ તે ધર્મશાળા આધુનિક નથી. જમ્બુ દ્વીપ તદ્દન નવુ થયું છે. ત્યાં આધુનિક પૂરી સગવડતાવાળી ધર્મશાળાઓ છે. એક જ સંકુલમાં ફરતી ધર્મશાળાની રૂમો, ભોજનશાળા તથા બધા જ મંદિરો-બધુ એક જ સંકુલમાં છે. જુદા-જુદા આઠ બ્લોકમાં થઈને આશરે ૨૦૦ જેટલી રૂમો આ ધર્મશાળામાં છે. તેમજ તે સિવાય છ ડિલક્ષ ફર્નિશ્ડ ટેનામેન્ટ છે. આ ટેનામેન્ટમાં ત્રણ બેડ રૂમ, એક ડ્રોઈંગ રૂમ, રસોડુ, બે બાથરૂમ-લેટ્રીન, પંખા, છ ખુરશી, બે વોશ બેઝીન, વિગેરે પૂરી સગવડતા છે. જેનું એક દિવસનું ભાડું રૂ. ૨૦૦/- છે. અહીં નિ:શુલ્ક ભોજનશાળા છે. જમીને તમારે જે દાનમાં આપવું હોય તે આપી શકો છો. કાર્યાલયમાંથી જમવાના પાસ અગાઉથી કઢાવી લેવાના હોય છે. અહીં દૈનિક પૂજાના રૂ. ૨૦૧/- છે. તેમજ ભોજનશાળામાં યાત્રીઓને જમાડવા માટે એક દિવસના રૂ. ૧,૦૦૧/- છે અને એક ટાઈમ જમાડવા માટે રૂ. ૫૦૧/- છે. ભોજનશાળામાં પરમ સંરક્ષકના ફોટા સાથે રૂ. ૫,૧૦૧/- છે.

અયોધ્યાની જેમ હસ્તિનાપુર પણ અતિ પ્રાચીન તીર્થ છે. એમ કહેવાય છે કે જેમ અયોધ્યાની રચના દેવોએ કરી હતી, તેમ હસ્તિનાપુરની રચના પણ દેવોએ કરી હતી. અયોધ્યામાં પાંચ તીર્થકરોના અઢાર કલ્યાણક મહોત્સવો ઉજવાયા હતા. તેવી રીતે હસ્તિનાપુરમાં ત્રણ તીર્થકરોના બાર કલ્યાણક મહોત્સવો ઉજવાયા હતા. અહીં સોળમા તીર્થકર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન, સત્તરમા તીર્થકર શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાન અને અઢારમા તીર્થકર શ્રી અરનાથ ભગવાનના જન્મ થયા હતા. આ તીર્થકર ભગવંતોના જન્મ સંબંધી લખાણ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ “તિલોય પણ્ણતી”માં વિસ્તારથી આપેલ છે. આ ત્રણેય તીર્થકરોએ અહીં હસ્તિનાપુરના સહસ્ત્રામ્ર વનમાં તથા સહેતુક વનમાં દીક્ષા લીધી હતી અને ત્યાં કેવળજ્ઞાન થયું હતું. આ રીતે અહીં ત્રણ તીર્થકર ભગવંતોના ગર્ભ, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન તેમ ચાર કલ્યાણકો એટલે કે કુલ બાર કલ્યાણકો ઉજવાયા હોવાના કારણે આ ભૂમિને પ્રાચીનકાળથી તીર્થક્ષેત્રરૂપે માનવામાં આવે છે.

તે સિવાય શ્રી આદિનાથ ભગવાને જે ધર્મ વિહાર કરેલ-તેમાં તેઓ હસ્તિનાપુરમાં પણ આવ્યા હતા. હસ્તિનાપુર કુરૂદેશની રાજધાની હતી. તેથી અહીં ભગવાનના સમવસરણ ઘણી વખત આવ્યા હતા. ઓગણીસમા તીર્થકર શ્રી મલ્લિનાથજીનું સમવસરણ પણ અહીં આવ્યું હતું. તેમજ ત્રેવીસમા તીર્થકર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પણ અહીં પધાર્યા હતા અને વરદત્તને ઘેર પારણુ કર્યું હતું. તેઓ કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ અહીં પધાર્યા હતા.

અહીંના રાજા સ્વયંભુ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થયા પછી અહીંચ્છેત્ર ગયા હતા અને ત્યાં તેમનો ઉપદેશ સાંભળીને મુનિદીક્ષા લીધી હતી અને તેઓ જ ભગવાનના પ્રથમ ગણધર થયા હતા અને તેમની પુત્રી પ્રભાવતી અર્જિકા બની હતી. શ્રી મહાવીર પ્રભુ પણ અહીં પધાર્યા હતા. હરીવંશપુરાણમાં તો સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે આ રીતે તીર્થકર ભગવંતોના વિહારથી આ શહેર ધર્મમય થઈ ગયું હતું. આ રીતે કુરૂદેશ આખો ભગવાનમય થઈ ગયો હતો અને તેથી તેને

કુરૂદેશ અથવા કુરૂમંગલદેશ પણ કહે છે. આદિ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવે ભાવન આર્ય દેશોની સ્થાપના કરી હતી તેમાંનો આ એક દેશ છે. આ પ્રદેશની રાજધાનીને ગજપુર કહેતા હતા. ત્યારબાદ કુરૂવંશમાં એક હસ્તીન નામનો પ્રતાપી રાજા થઈ ગયો. તેના નામ ઉપરથી હસ્તિનાપુર નામ પડ્યું છે. પ્રાચીન ઈતિહાસમાં આ શહેરને ગજપુર, હસ્તિનાપુર, નાગપુર, આસન્દીવન, બ્રહ્મસ્થલ, શાંતિનગર તથા કુંજરપુર કહેલ છે.

અહીં સૌથી અગત્યની ઘટના એ બની હતી કે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને સૌ પ્રથમ આહારદાન અહીંના રાજકુમાર શ્રી શ્રેયાંસકુમારે અહીં હસ્તિનાપુરમાં કરાવ્યું હતું. જેનાથી હસ્તિનાપુર આખી દુનિયાનું આકર્ષિત શહેર થયું હતું. શ્રી ઋષભદેવ ભગવાને દીક્ષા લીધા પછી છ મહિના સુધી ઊપવાસના વ્રતની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. આ છ માસ પૂર્ણ થયા પછી તેઓ આહાર માટે નીકળેલ. પરંતુ મુનિયોગ્ય આહાર ક્યાંય ન મળતા તેમજ આહાર દેવાની વિધિના કોઈ જાણકાર ન હોવાથી તેમને છ માસ અને તેર દિવસ સુધી ઉપવાસ થયેલ. આ રીતે એક વખત ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ પ્રયાગથી વિહાર કરીને હસ્તિનાપુર પધાર્યા. તો શ્રી બાહુબલીના પુત્ર હસ્તિનાપુર નરેશ સોમપ્રભના લઘુભ્રાતા શ્રેયાંસકુમારને પૂર્વ જન્મમાં આપેલ આહારદાનની વિધિનું સ્મરણ થયું. તેઓ નીચે આવ્યા અને ભગવાનને ભક્તિપૂર્વક મહેલમાં લાવીને ઈક્ષુરસ (શેરડીનો રસ) આપીને પારણું કરાવ્યું. તે દિવસ વૈશાખ સુદ-૩ નો હતો, જેને આજે અક્ષયતૃતીયા પર્વ તરીકે આપણે સૌ ઉજવીએ છીએ. આ પ્રથમ આહારદાનને કારણે હસ્તિનાપુરની મહત્તા વધી ગઈ. શ્રી શ્રેયાંસકુમારે જે જગ્યાએ શ્રી ઋષભદેવ મુનિરાજને આહારદાન કરાવ્યું હતું, ત્યાં એક રત્નમય સ્તુપની રચના કરાવી હતી. આ રીતે આહારદાન પછી દાન આપવાની પ્રથા ત્યારથી શરૂ થઈ. ત્યાર પછી હસ્તિનાપુરમાં ઘણા મોટા-મોટા અને મહાન પુરુષો થઈ ગયા. ચોથા ચક્રવર્તી સનતકુમારે આ શહેરને પોતાની રાજધાની બનાવી હતી. સોળમા, સત્તરમા અને અઠારમા તીર્થંકરોના જન્મ અહીં જ થયા હતા. ત્રણેય ચક્રવર્તીના નામ ઉપરથી અહીં એક-એક સ્તુપની રચના થઈ હતી. આ ઉપરથી જરૂર નક્કી થાય છે કે આ ત્રણ તીર્થંકરો અને ચાર ચક્રવર્તીના કારણે જ હસ્તિનાપુરને અયોધ્યા પછી બીજા સ્થાને મૂકવામાં આવે છે.

જૈન પૂરાણોમાં તો હસ્તિનાપુર માટે અનેક કથાઓ વાચવા મળે છે. જેવી કે -

૧. અહીં ગુરુદત્ત નામના રાજા થઈ ગયા હતા. અમુક સમયે તેમને સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય આવ્યો. દ્રોણીમતી પર્વતની તળેટીમાં તેઓ ધ્યાનારૂઢ થયા. એક ભીલે તેમના ઉપર ઉપસર્ગ કર્યો. તેમના શરીર ઉપર ચીંથરા વીંટીને સળગાવ્યા હતા. પરંતુ મુનિરાજ તો આત્મધ્યાનમાં જ લીન રહ્યા અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિપુરીમાં પધાર્યા હતા.

૨. અહીં જ રાજા પદ્મના બલી વિગેરે મંત્રીઓએ આચાર્ય અકંપન અને તેના સંઘના સાતસો મુનિઓ ઉપર પ્રાણાન્તક કષ્ટ દીધું હતું અને પદ્મ રાજાના ભાઈ વિષ્ણુકુમારે પોતાની વિક્રિયાઋદ્ધિથી વામન બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કરીને ૭૦૦ મુનિઓની રક્ષા કરી હતી, જે વાત આપણે સૌ જાણીએ

છીએ. તેથી તેનું વિશેષ વર્ણન હું અહીં લખતો નથી. બળેવના દિવસે તેની સમુહ-પૂજા ઘણા સ્થળે થાય છે.

સપ્તસેંકડા મુનિવર જાન, રક્ષા કરી વિષ્ણુ ભગવાન,

દયાનિધિ હો, જય જગબંધુ દયાનિધિ હો.

ત્યારથી જ રક્ષાબંધન-બળેવનું મહાન પર્વ સૌ ઉજવે છે તે તો સુવિદીત છે. આવી અનેક કથાઓ જૈન પૂરાણોમાં છે. તો રસ ધરાવનારે તેમાંથી વાંચી લેવી.

અમુક સમય સુધી હસ્તિનાપુરમાં પાંડવોનું રાજ્ય હતું. ત્યારબાદ અહીં નાગજાતિનું આધિપત્ય હતું. પંજાબ તથા પશ્ચિમ-ઉત્તર ભારતમાં નાગજાતિનું ઘણું જોર હતું. નાગ લોકો તેમની સુંદરતાના કારણે બહુ પ્રસિદ્ધ હતા અને નાગ કન્યાઓ અપ્સરા જેવી ગણાતી હતી. આર્ય લોકો નાગ કન્યાઓ સાથે લગ્ન પણ કરતા હતા. એક વખત આ નાગ લોકોએ હસ્તિનાપુર ઉપર આક્રમણ કર્યું હતું. હસ્તિનાપુર અનેક વખત નાશ પામ્યું અને અનેક વખત નવેસરથી વસ્યું હતું. ગંગા નદીમાં પૂર આવવાથી પણ એક વખત હસ્તિનાપુર નાશ પામ્યું હતું. ત્યારબાદ એક વખત ગંગા નદી અહીંથી ખસીને ક્યાંય દૂર ચાલી ગઈ હતી. પરિણામે હસ્તિનાપુરમાં પાણી મળવાનું દુર્લભ થઈ ગયું હતું. તેથી અહીંના રાજાએ પોતાની રાજધાની હસ્તિનાપુરથી ખસેડીને બીજે કૌશામ્બીમાં ફેરવી હતી. એક વખત અનજાન કારણવશ હસ્તિનાપુર આગમાં ખલાસ થયું હતું. ઈ. સ. પૂર્વ ૩૦૦ સુધી હસ્તિનાપુરની આબાદી રહી હતી. ત્રીજી વખત જૈન સમ્રાટ સમ્પ્રતીએ ફરી આ નગર વસાવ્યું હતું. આ સમ્પ્રતી સમ્રાટ તે સમ્રાટ અશોકનો પૌત્ર હતો, જે જૈનધર્મી હતો. તેણે અનેક જિનમંદિરો બંધાવ્યા હતા. કાળાનુકમે તેનો પણ નાશ થયો હતો. ત્યારપછી દસમી / અગીયારમી શતાબ્દીમાં ભારવંશી રાજા હરદત્તરાયે ચોથી વખત નગર વસાવ્યું હતું, જે ચૌદમી શતાબ્દી સુધી રહ્યું હતું.

આ રીતે હસ્તિનાપુરનો અનેક વખત વિનાશ થયેલ અને અનેક વખત નવેસરથી તેનું નિર્માણ થયું હતું. શ્રી મહાવીર ભગવાનનું સમવસરણ અહીં આવ્યું હતું, ત્યારે તેમનો ઉપદેશ સાંભળીને રાજા શિવરાજે જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો અને તેણે અહીં સ્તુપ કરાવ્યો હતો.

સને ૧૬૦૦માં અમર હિન્દી કવિ શ્રી બનારસીદાસજીએ હસ્તિનાપુરની સહકુટુંબ યાત્રા કરી હતી. આ વાતનું વર્ણન તેમના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ “અર્ધ કથાનક”માં મળે છે. કવિવર બનારસીદાસજી શાહજહાં બાદશાહના સમયમાં થયા હતા. તે વખતે અહીં હસ્તિનાપુરમાં અનેક સ્તુપો ઉપરાંત અનેક જૈન મંદિરો હતા. નસીયામાં પણ મંદિરો હતા. કાળાન્તરે તેનો પણ નાશ થયેલ. ત્યાર બાદ કેટલાક સમય સુધી હસ્તિનાપુર ઉપેક્ષિત રહ્યું હતું. છતાં પણ ભક્ત લોકો અહીં યાત્રા માટે આવતા જ હતા. અઢારમી / ઓગણીસમી સદીમાં અહીં મંદિરો અને નસીયાઓની હાલત તદ્દન જીર્ણ થઈ ગઈ હતી. લોકોની ભાવના હતી કે અહીં નવા મંદિરો થવા જોઈએ. લોકોની ભાવના

અને પ્રાર્થના સાંભળીને સને ૧૮૦૧ સંવત ૧૮૫૮ના જેઠ વદ-૧૩ના મેળામાં દિલ્હી નિવાસી રાજા હરસુખરાય કે જે મોગલ બાદશાહના ખજાનચી હતા, તેણે નવા મંદિરો બાંધવા માટે પોતાની સ્વીકૃતિ આપી. પણ તે વખતે તેઓ ગુજર નરેશ નૈનસિંહને આધીન હતા. શાહપુરના ગુજર નરેશ અકારણ જૈન મંદિરોના નિર્માણની વિરૂદ્ધ હતા. રાજા નૈનસિંહના એક માત્ર લાલા જયકુમારમલ હતા. આ રીતે તેમના કહેવાથી રાજા નૈનસિંહે નવા મંદિરના નિર્માણની અનુમતિ આપી. તેટલું જ નહીં, પોતાના હાથે મંદિરની શિલાન્યાસવિધિ પણ કરી અને પાંચ વર્ષમાં વિશાળ શિખરબંધી દિગંબર જૈન મંદિરનું નિર્માણ થયું. ત્યારબાદ કળશારોહણ તથા વેદી પ્રતિષ્ઠાનો અવસર આવ્યો. ત્યારે રાજા હરસુખરાયે પંચાયતને પ્રાર્થના કરી કે મારી શક્તિ હતી તેટલું કાર્ય મેં કર્યું. મંદિર આપ સૌનું છે. તો આપ લોકો પણ સહાયતા કરો અને તે વખતે લોકોનું દાન મેળવવા માટે ઘડો સભામાં ફેરવ્યો. આની પાછળનો ખરો હેતુ દાનની રકમ મેળવવાનો ન હતો, પરંતુ જૈન મંદિરને સાર્વજનિક બનાવીને સૌનો સહકાર મેળવવાનો હેતુ હતો. ત્યાર પછી સન ૧૮૧૩માં કળશારોહણ અને વેદી પ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય રાજા સાહેબે ધામધૂમપૂર્વક કર્યું હતું. તે વખતે દિલ્હીથી લાવેલ ફેણ વગરના શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમા અહીં બિરાજમાન કરી હતી.

વિ.સં. ૧૮૯૭માં લાલા જયકુમારમલે મંદિરનું વિશાળ સિંહદ્વાર બનાવ્યું હતું. ત્યારબાદ મંદિરમાં બીજું ઘણું નવું કામ રાજા હરસુખરાયના પુત્ર રાજા સુગનચંદે કરાવ્યું હતું. ત્યારપછી ગદરના સમયમાં કોઈ લૂંટારાઓએ આ મંદિરને લૂંટી લીધું હતું. તે લોકો મૂળનાયક પ્રતિમાજીને ઉપાડી ગયા હતા. ત્યારપછી ભટ્ટારક જિનચન્દ્ર દ્વારા પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ અહીં લાવીને મૂળનાયક તરીકે બિરાજમાન કરી હતી.

સને ૧૮૭૦માં શ્વેતાંબરોએ અહીં નવું મંદિર અને ધર્મશાળા બાંધ્યા હતા.

મંદિરોનું વર્ણન :-

ગામમાં જતાં પહેલા શ્રી દિગંબર જૈન તીર્થક્ષેત્ર જૂનું મંદિર અને ધર્મશાળા આવે છે. હસ્તિનાપુરમાં સોળ દર્શનીય સ્થળો-મંદિરો છે, જેની વિગત નીચે મુજબ છે.

૧. ૧૦૦૮ શ્રી શાંતિનાથ દિગંબર જૈન મંદિર
૨. શ્રી પાર્શ્વનાથ દિગંબર જિનમંદિર
૩. શ્રી નંદીશ્વર દ્વીપ તથા પંચમેરૂ જિનાલય તથા ભૂગર્ભમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ ૧૫૦૦ વર્ષ જૂની શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા
૪. શ્રી અરનાથ દિગંબર જિનમંદિર
૫. શ્રી આદિનાથ દિગંબર જિનમંદિર
૬. શ્રી શાંતિનાથ-શ્રી પાર્શ્વનાથ-શ્રી મહાવીર સ્વામી દિગંબર જૈન મંદિર
૭. શ્રી મલ્લિકનાથ પ્રભુના સમવસરણજીની રચના

૮. ભગવાન શ્રી કુન્થુનાથ દિગંબર જૈન મંદિર
૯. ભગવાન શ્રી બાહુબલીજીનું દિગંબર જૈન મંદિર
૧૦. ભગવાન શ્રી મહાવીર જલ મંદિર (તેની પાછળ ૨૨ ટોંક છે.)
૧૧. કીર્તિસ્તંભ (માનસ્તંભ)
૧૨. સહજાનંદજીની સમાધિ
૧૩. જમ્બુ દ્વીપ
૧૪. શ્રી શાંતિનાથજીની ટોંક જે ૧ કિ.મી. દૂર છે, ત્યાં માત્ર ચરણપાદૂકા (પગલાં) છે.
૧૫. શ્રી કુન્થુનાથ તથા શ્રી અરનાથની ટોંક જે ૧ કિ.મી. દૂર છે અને ત્યાં પણ માત્ર ચરણપાદૂકા છે.
૧૬. શ્રી મલ્લિનાથજીની ટોંક જે લગભગ ૨૧ કિ.મી. દૂર છે.

જૂના મંદિરનું વર્ણન :-

જૂના મંદિરનું નામ “શ્રી દિગંબર જૈન પ્રાચીન બડા મંદિર” છે, જે શુદ્ધ તેરાપંથી આમ્નાય અનુસાર ચાલે છે. મંદિરના દરવાજા સામે ૩૧ ફીટ ઊંચો માનસ્તંભજી છે. અહીંના મંદિરમાં એક મોટો સભાગૃહ છે અને વેદી એક જ છે, જેમાં મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન સફેદ પાષાણના એક હાથ ઊંચા પદ્માસન છે. આ પ્રતિમાજી શ્રી જીવરાજ પાપડીવાલે સં. ૧૫૪૮ના વૈશાખ સુદ-૩ના રોજ પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી. તેમની ડાબી તરફ શ્રી અરનાથજી અને જમણી તરફ શ્રી કુન્થુનાથજીની પ્રતિમા છે. વેદીમાં પાંચ બાલયતિ શ્રી વાસુપૂજ્ય, શ્રી મલ્લિનાથ, શ્રી નેમિનાથ, શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી મહાવીર પ્રભુ ઘણા પ્રાચીન છે. આ પાંચ બાલયતિમાં વચ્ચેના પ્રતિમાજી પદ્માસન છે તથા ડાબી તરફના બે પ્રતિમાજી ખડ્ગાસન છે અને જમણી તરફના બે પ્રતિમાજી નથી. તેથી સંભવ છે કે મુસ્લીમકાળમાં તેનો નાશ થયો હોય. આ પાંચ બાલયતિની પ્રતિમાજીઓ મુઝઝફરનગરના મારગપુર ગામના જંગલમાંથી મળી હતી, જેને અહીં લાવીને રાખેલ છે. આ પ્રતિમાજી ઉપર કોઈ લેખ નથી. તેથી લોકો તેને ચોથા કાળના હશે તેમ માને છે. પરંતુ આ પ્રતિમાજીની બનાવટ અને શૈલી ઉપરથી તે દસમી / અગીયારમી શતાબ્દીના હોય તેવું લાગે છે. આ સિવાય અહીં બે પ્રતિમાજી લીલા અને ભુરા પાષાણની છે, જે આશરે ૬-૬ ઈંચની છે અને તે પદ્માસન છે. તે સિવાય બીજા સાત પ્રતિમાજી પિત્તળ જેવી ધાતુના છે તથા બીજા સાત નાના-નાના પ્રતિમાજી છે. આ મંદિરનું શિખર સુંદર અને વિશાળ છે.

આ મંદિરની પાછળ બીજું મંદિર છે. જેમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની ૬ ફીટની ખડ્ગાસન પ્રતિમા છે. તેના ઉપરના લેખ ઉપરથી નક્કી થાય છે કે તેની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૨૩૧ (સન ૧૧૭૪) વૈશાખ સુદ-૧૨ના રોજ અજમેર નિવાસી સોની મારફત થઈ હતી. આ પ્રતિમાજી ખોદકામમાં પ્રાપ્ત થયા હતા. તે ઝાંખા સ્લેટ રંગના છે અને તેના ચરણ પાસે બંને બાજુ ચામરધારી

છે-મસ્તક ઉપર છત્ર છે. વચ્ચેની વેદીમાં શ્યામ પાષાણની શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨૧ ફીટની પ્રતિમા છે. તેમની ડાબી તરફ અને જમણી તરફ શ્રી શાંતિનાથજી તથા શ્રી કુન્થુનાથજીની પ્રતિમા છે. આગળના ભાગમાં સફેદ પાષાણની એક પ્રતિમાજી તથા પિત્તળની સર્વતોભદ્રીકાની તથા બીજા બે પિત્તળના પ્રતિમાજી છે. ડાબી બાજુ શ્રી મહાવીર પ્રભુની સફેદ પાષાણની ૭ ફીટની પ્રતિમા છે, જેની પ્રતિષ્ઠા વીર નિર્વાણ સંવત ૨૪૬૯માં થઈ હતી.

મંદિર નં. ૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ મંદિર :-

આ મંદિર મેરઠના શ્રી મૂળચંદજી જૈન શરાફ પરિવારે કરાવ્યું છે, જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના પદ્માસન ૧૧૧ ફીટના શ્યામ પાષાણના મનોહારી પ્રતિમાજી છે.

મંદિર નં. ૩ શ્રી નંદીશ્વર દ્વીપની રચના :-

પથ્થરના મોટા સ્ટેન્ડ બનાવીને તેના ઉપર મોટી દેરીઓમાં ૧૩-૧૩ પ્રભુની શિખરબંધ દેરીઓ છે. તે દરેક પ્રતિમાજી ૯-૯ ઈંચના પદ્માસન છે. વચ્ચેના ભાગમાં આરસના સર્કલ ઉપર પંચમેરૂ ઘણા ભવ્ય લાગે છે, જે સફેદ આરસના છે. શ્રી શાંતિસાગરજી મુનિના સાંનિધ્યમાં સને ૧૯૮૫માં આનો પંચકલ્યાણક પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ થયો હતો. શ્રી નંદીશ્વર દ્વીપની બંને તરફ શ્રી અરનાથજી અને શ્રી શાંતિનાથજીની બે વેદી બનાવી છે. આ બંને પ્રતિમાજી તા. ૨૦-૭-૧૯૭૯માં પહેલા નસીયા પાસેથી ભૂગર્ભમાંથી પ્રાપ્ત થયેલી છે.

મંદિર નં. ૪ શ્રી નેમિનાથ મંદિર :-

અહીં પા ફીટના કાળા પાષાણના પ્રતિમાજી શ્રી મૂળચંદ જૈન શરાફ મેરઠવાળાએ સન ૧૯૯૪માં વીર નિર્વાણ સંવત ૨૫૨૦ અને વિક્રમ સંવત ૨૦૫૦માં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા છે.

મંદિર નં. ૫ શ્રી અરનાથ જિનમંદિર :-

આ મંદિરમાં શ્રી અરનાથ ભગવાનની પદ્માસન પ્રતિમાજી ૧૯૭૩માં શકુન્તલાદેવી દરબારીમલ જૈન દિલ્હીવાળા તરફથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે. કમળની વેદી ઉપર સફેદ આરસના પદ્માસન ૨૧ ફીટના શ્રી અરનાથજી પ્રભુ છે.

મંદિર નં. ૬ શ્રી આદિનાથ જિનાલય :-

આ મંદિરમાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની ૭ ફીટ ઊંચી ખડ્ગાસન મુદ્રામાં ભવ્ય પ્રતિમાજી છે. સને ૧૯૮૫માં કમળની વેદી ઉપર બિરાજમાન કરેલ છે.

મંદિર નં. ૭ :-

આ મંદિરમાં પહેલી વેદીમાં ૬ ફીટના સ્લેટ રંગના ચોથા કાળના ખડ્ગાસન શ્રી શાંતિનાથ

ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત કરાયેલા છે. આ પ્રતિમાજી સન ૧૯૨૬માં બીજી નસીયા પાસે ખોદકામમાં પ્રાપ્ત થયેલા છે. બીજી વેદીમાં શ્યામ પાષાણની શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની અનેક મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. ત્રીજી વેદીમાં ૭ ફીટ ઊંચા ખડ્ગાસન સફેદ આરસના શ્રી મહાવીર પ્રભુજી છે.

મંદિર નં. ૮ શ્રી સમવસરણજી મંદિર:-

આ મંદિરમાં સમવસરણજીની બહુ જ ભવ્ય અને સુંદર રચના કરવામાં આવેલી છે. મુનિ શ્રી આદિસાગરજી મહારાજની પ્રેરણાથી જૈન સમાજના સહયોગથી શ્રી હંસકમલ જૈન શરાફ, મેરઠવાળાની દેખરેખ નીચે આ મંદિર થયેલ છે. આ સમવસરણજીમાં ગંધકૂટીમાં ચારે તરફ ભગવાન શ્રી મલ્લિનાથજી બિરાજમાન છે અને ચારે તરફ એક-એક ઈન્દ્ર રાખેલ છે. ચાર દિશામાં ચાર માનસ્તંભજી સફેદ આરસના છે, જેમાં દરેકમાં ૯ ઈંચના પદ્માસન ચાર-ચાર પ્રતિમાજી છે. શ્રી સમવસરણજીની રચના ઘણી જ મોટી છે. આ મંદિરના હોલમાં મોટા ઐતિહાસિક-ધાર્મિક ચિત્રપટો આરસમાં કોતરેલા છે. જેવા કે ૧) સીતાજીની અગ્નિ પરીક્ષા ૨) કમઠનો ઉપસર્ગ ૩) શ્રી નેમિનાથ વિવાહ અને વૈરાગ્ય ૪) સુકૌશલ મુનિ પૂર્વ ભવની સિંહણનું વેર ૫) સંસાર દર્શન ૬) ચન્દ્રગુપ્તના સોળ સ્વપ્નો ૭) પંચપરમેષ્ઠી દર્શન ૮) પાંચ પાંડવો ઉપર ઉપસર્ગ ૯) શ્રી ઋષભદેવને આહારદાન ૧૦) ચક્રવર્તી શ્રી ભરતના પુત્રોનો વૈરાગ્ય ૧૧) આચાર્ય શ્રી કુન્દકુન્દદેવ વિગેરે ચિત્રપટો છે. વીર સંવત ૨૫૨૦ વિક્રમ સંવત ૨૦૫૦માં આ મંદિર થયેલું છે. શ્રી સમવસરણજીમાં ચાર દિશામાં ચાર સીડી છે અને મોટા કમળ ઉપર ચાર પ્રતિમાજી અશોકવૃક્ષ નીચે બિરાજમાન કરેલા છે. આ શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુનું સમવસરણ તા. ૧-૩-૧૯૬૪ના રોજ બનેલ છે.

મંદિર નં. ૯ શ્રી કુન્થુનાથજીનું મંદિર:-

કમળની વેદી ઉપર સફેદ આરસના ૨ ફીટના શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાન ૧૯૭૩માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલા છે.

મંદિર નં. ૧૦ શ્રી બાહુબલીજીનું મંદિર:-

આ ભગવાનની પંચ કલ્યાણક પ્રતિષ્ઠા સન ૧૯૭૫માં થઈ હતી.

મંદિર નં. ૧૧ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી જળમંદિર:-

સને ૧૯૭૫માં આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. આ જળમંદિરની બાજુમાં ચોવીસ તીર્થંકર ભગવાનની ચોવીસ ટોંકો બનાવી છે, જેમાં ચોવીસ તીર્થંકરોના ચરણપાદૂકા છે.

મંદિર નં. ૧૨ થી ૧૬:-

મુખ્ય મંદિરથી ૦ા કિ.મી. દૂર ચાર જૈન નસીયા બની છે. પહેલું શ્રી અરનાથ-શ્રી કુન્થુનાથનું

મંદિર નાનકડી ટેકરી ઉપર છે. ઉપર જવા માટે પાકા પગથિયાં છે. ત્યાં શ્રી અરનાથ ભગવાનના પગલાં છે અને શ્રી અરનાથજીની પૂરી પ્રશસ્તિ-પુરૂં વર્ણન વેદી નીચે લાલ પથ્થરમાં લખેલું છે. અહીં આ જગ્યાએ જ શ્રી અરનાથજી તથા શ્રી કુન્થુનાથજીના ચાર કલ્યાણકો થયા હતા. બીજી દેરીમાં શ્રી કુન્થુનાથજીના ચરણપાદ્મકા છે. આ વેદી વીર સંવત ૨૪૭૭ વિક્રમ સંવત ૧૮૫૧માં કરાવેલ છે. તેમજ વેદીની નીચે લાલ પથ્થરમાં શ્રી કુન્થુનાથજીની પૂરી પ્રશસ્તિ વિગતવાર લખી છે. ટેકરી ચઢવા માટે માત્ર ૭૦ પાકા પગથિયાં છે. વેદીમાં ફરતા સોળ સ્વપ્નો છે. જિર્ણોદ્ધાર વીર નિર્વાણ સંવત ૨૫૪૪માં થયો છે. આ રીતે કુલ ચાર નસીયા છે. તેમાં બેમાં શ્વેતાંબરોના અને બેમાં દિગંબરોના ચરણપાદ્મકા છે. પાંચ મિનિટના રસ્તે ચોથી નસીયા દિગંબર જૈનોની છે. ત્યાંની દેરીમાં શ્રી મલ્લિનાથજીના ચરણપાદ્મકા છે. આ ટેકરી ચઢવા માટે માત્ર ૩૫ પગથિયાં છે. તેથી સૌ કોઈ આરામથી ટેકરી ઉપર જઈ શકે છે. યમુના નદીના કિનારે સાઈડમાં નાની ગલીમાં આ ચોથી નસીયા આવેલી છે.

કેલાસ પર્વત :-

અહીં કેલાસ પર્વતની રચનાવાળું મંદિર બનાવવાનું કાર્ય શરૂ થયેલ છે, જેમાં ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિના તીર્થકરોની ચોવીસી બનાવવાની યોજના છે. કેલાસ પર્વત ૧૩૧ ફીટ ઊંચો બનાવીને તેમાં ઉપર ૧૧ ફીટના શ્રી આદિનાથ ભગવાન પદ્માસને બિરાજમાન કરાશે, કારણ કે પ્રથમ તીર્થકર શ્રી આદિનાથ ભગવાનને રાજા શ્રેયાંસરાયે અહીં હસ્તિનાપુરમાં વિધિપૂર્વક આહારદાન આપી ઈક્ષુરસથી પારણુ કરાવ્યું હતું. તેથી જ અહીં કેલાસ પર્વતની રચના કરીને તેની ઉપર શ્રી આદિનાથ ભગવાનને બિરાજમાન કરવામાં આવશે.

હસ્તિનાપુરમાં વર્ષમાં ચાર વખત વિશાળ મેળા ભરાય છે. કારતકમાં, ફાગણમાં, જેઠમાં અને અક્ષય તૃતીયા ઉપર મેળા ભરાય છે. જેઠ વદ-૧૪ના રોજ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના નિર્વાણકલ્યાણકના દિવસે અહીં સામુહિક નિર્વાણલાડુ ચડાવીને રથયાત્રા કાઢવામાં આવે છે. હસ્તિનાપુરમાં યાત્રીઓને આખો દિવસ પાણી મળી શકે તે માટે પાણીની મોટી બે ટાંકીઓ બનાવેલી છે. લગભગ ૫૦ વર્ષ પહેલા અહીં ઉદાસીન આશ્રમ બનાવેલ છે, જેમાં ત્યાગી-બ્રહ્મચારીગણ રહે છે. તે ૨૫ દિવસમાં ત્રણ વખત શાસ્ત્રસભા કરે છે. તેમના માટે અહીં શુદ્ધનું રસોડુ પણ ચાલે છે. અહીં મારવાડી ભોજનના ત્રણ સ્ટોલ પણ છે.

જમ્બુ દ્વીપ :-

આ પ્રાચીન બડા મંદિરથી આગળ ચાલતાં માત્ર ૧૦ મિનિટના રસ્તે જમ્બુ દ્વીપની ભવ્ય રચના કરેલી છે. આ સંકુલ ખૂબ જ મોટું અને લેટેસ્ટ છે, જે નજરે જુઓ ત્યારે જ ખ્યાલ આવે કે આ સંકુલ કેટલું મોટું અને ભવ્ય છે. તેમાં વચ્ચેના ભાગમાં મંદિરોની રચના અને બાગ-બગીચા છે અને ફરતી ધર્મશાળાની ૨૦૦ જેટલી આધુનિક રૂમો છે. તેમજ નાના બંગલા જેવા ડિલક્ષ

ટેનામેન્ટ્સ છે. અહીં અવારનવાર વિજળી બંધ થતી હોવાથી સંસ્થાએ પોતાના જનરેટર સેટ્સ પણ મુકાવ્યા છે. ભોજનશાળાની પણ સુંદર વ્યવસ્થા છે. જમવા માટે સવારે કે સાંજે ઓફિસમાંથી પાસ કઢાવી લેવાના હોય છે.

આ જમ્બુ દ્વીપની રચના આર્યિકા શ્રી જ્ઞાનમતી માતાજીની પ્રેરણાથી “ત્રિલોક શોધ સંસ્થાન” દ્વારા કરવામાં આવેલી છે, જેમાં ૮૪ ફીટ ઊંચા સુમેરૂની રચના અને ૭૮ અકૃત્રિમ ચૈત્યાલય તથા ૨૦૧ દેવ ભવનના ચૈત્યાલયો તથા નદીઓ તથા પર્વત અને લવણસમુદ્રની સુંદર રચના કરી છે. આવી અદ્વિતીય રચના ભારતમાં બીજે ક્યાંય નથી. જે કોઈ આ રચના જુએ તે બધા જ એમ કહે કે અમારી કલ્પનામાં પણ ન હતું કે આવી ભવ્ય રચના અહીં હશે. અહીં આવીને ૨-૪ દિવસ રોકાવા જેવું આ સ્થળ છે.

જમ્બુ દ્વીપની ચારે તરફ લવણસમુદ્ર, નદીઓ, બાગ-બગીચાઓ, ફુવારા, વિગેરે દશ્યોની સુંદર રચના જોઈને બધા જરૂરથી આશ્ચર્યચકિત થાય છે. હંમેશા બધા જ તીર્થંકર ભગવાનના જન્માભિષેક સુમેરૂપર્વત ઉપર જ થાય છે. એટલે અત્યાર સુધીમાં અસંખ્યાત્ તીર્થંકરોના જન્માભિષેક આ સુમેરૂપર્વત ઉપર થયા છે. તેથી જ તેને ત્રૈલોક્ય પૂજ્ય પર્વત કહે છે. ત્રણ લોકમાં ઊંચામાં ઊંચો આ પર્વત છે.

જમ્બુ દ્વીપમાં દર્શનીય મંદિરો:-

અહીં નીચે મુજબના મંદિરો દર્શનીય છે.

- (૧) કમલ મંદિર
- (૨) ત્રીન મૂર્તિ મંદિર
- (૩) શ્રી ઋષભદેવ જિનમંદિર (શિખરબંધી)
- (૪) શ્રી ઐ મંદિર (આ મંદિર ત્રીન મૂર્તિ મંદિરની પાછળ છે.)
- (૫) શ્રી વાસુપૂજ્ય મંદિર (આ મંદિર ત્રીન મૂર્તિ મંદિરની પાછળ છે.)
- (૬) શ્રી શાંતિનાથ-શ્રી કુચુનાથ-શ્રી અરનાથ મંદિર (આ મંદિર ત્રીન મૂર્તિ મંદિરની પાછળ છે.)
- (૭) ધ્યાન મંદિર
- (૮) જમ્બુ દ્વીપ
- (૯) સહસ્ત્રકૂટ મંદિર
- (૧૦) સુમેરૂ પર્વતની રચના

દરેક મંદિરોનું વર્ણન-પહેલું મંદિર-કમલ મંદિર:-

બહારથી જ આખું મંદિર એટલે કે મંદિરની બહારની દિવાલ પણ કમળની પાંખડીઓની જેમ બનાવેલ છે. તેનું ઉદ્ઘાટન વીર નિર્વાણ સંવત ૨૫૧૬ તા. ૬ મે, ૧૯૯૦ના રોજ થયું છે. આ

કમળ મંદિરમાં કમળની વેદી ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુની ખડ્ગાસન ૯ ફીટના ભવ્ય પ્રતિમાજી બિરાજમાન કરેલા છે. આ મંદિરના દરવાજા ચાંદી જેવી ધાતુના સુંદર બનાવ્યા છે.

બીજુ મંદિર-ત્રીન મૂર્તિ મંદિર -

આ મંદિરમાં કમળની વેદી ઉપર સફેદ આરસના ત્રણ પ્રતિમાજી ખડ્ગાસન છે. વચ્ચે શ્રી આદિનાથ પ્રભુ, ડાબી તરફ શ્રી ભરતજી અને જમણી તરફ શ્રી બાહુબલીજી ભગવાન છે. વચ્ચે શ્રી આદિનાથ ભગવાન ૬ ફીટના ખડ્ગાસને છે. બીજી વેદીમાં સફેદ કમળની વેદી ઉપર શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ શ્યામ આરસના પદ્માસન ૫ ફીટના છે. તેમજ એક મોટા કબાટમાં પંચધાતુના શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ૧૧ ફીટના પદ્માસન છે. તે સિવાય ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતોની જેમ પંચધાતુના ચોવીસ પ્રતિમાજી પદ્માસન છે.

ત્રીજા રૂમમાં કબાટમાં ૯૬ પંચધાતુના પદ્માસન નાના-મોટા પ્રતિમાજી છે. તેમજ સફેદ આરસના પદ્માસન ૧૧ ફીટના છ ભગવાન છે. કબાટમાં નવ પંચધાતુના પદ્માસન પ્રતિમાજી છે તથા નવગ્રહ શાંતિ ચૈત્યાલય છે. તેમજ અહીં કેલાસ પર્વતની રચના પણ છે. તેમજ બીજા શો કેઈસમાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન ખડ્ગાસને છે. શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન મુનિદીક્ષા લઈને વટવૃક્ષ નીચે ધ્યાનમાં લીન છે અને શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને રાજા શ્રેયાંસરાય ઈક્ષુરસનો આહાર આપે છે તે દશ્ય પણ છે. ત્યાર બાદ સાત દેવોની સાત દેરીઓ છે. ૧) ચક્રેશ્વરી માતા ૨) ગોમુખ દેવ ૩) મણિભદ્ર ક્ષેત્રપાલ ૪) પદ્માવતી દેવી ૫) ધનેન્દ્ર દેવ ૬) લક્ષ્મી દેવી ૭) સરસ્વતિ દેવી.

વચ્ચેના ત્રણ પ્રભુના મંદિરની જમણી તરફ સફેદ કમળની વેદી ઉપર શ્યામ આરસના ફેણવાળા પદ્માસન ૫ ફીટના શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજી બિરાજમાન છે. મંદિરની બહારની ફરતી લોબીમાં ચોવીસ તીર્થંકર ભગવાનના પૂરા જીવનદર્શન લખેલા આરસના ચોવીસ પાટીયા છે, જેમાં ભગવાનની જન્મભૂમિ, પિતા, માતા, વર્ણ, ગોત્ર, વંશ, દેહવર્ણ, આયુષ્ય, અવગાહના (દેહની ઊંચાઈ), ગર્ભ, જન્મ, તપ, જ્ઞાન અને મોક્ષકલ્યાણક, મુખ્ય ગણધર કોણ ?, સભામાં મુનિ કેટલા ?, આર્યિકા-શ્રાવક-શ્રાવિકા, વિગેરે ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતોનું વર્ણન ચોવીસ આરસના પાટીયામાં લખેલું છે.

ત્રીજુ મંદિર શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાનનું મંદિર :-

ૐ મંદિરની બાજુમાં આ શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાનનું મંદિર છે, જેમાં શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાન સફેદ આરસના ખડ્ગાસન ૬ ફીટના છે, જેની પ્રતિષ્ઠા વીર નિર્વાણ સંવત ૨૫૧૧ આસો સુદ-૧૩ તા. ૬-૧૦-૧૯૯૫ના રોજ થયેલી છે અને તે કમળની વેદી ઉપર બિરાજમાન છે.

ચોથુ મંદિર શ્રી શાંતિનાથ, શ્રી કુન્થુનાથ, શ્રી અરનાથ ભગવાનનું મંદિર :-

ત્રીજા મંદિરની બાજુમાં જ આ મંદિર છે. આ મંદિરમાં શ્રી શાંતિનાથજી, શ્રી કુન્થુનાથજી અને

શ્રી અરનાથજી-તેમ ત્રણ ભગવાન વીર સંવત ૨૫૧૧ આસો સુદ-૧૩ તા. ૬-૧૦-૧૯૮૫ના રોજ પ્રતિષ્ઠિત કરાયેલ છે. આ ત્રણેય પ્રતિમાજી ઘણા ઊંચા ગુલાબી કલરના આરસની વેદી ઉપર બિરાજમાન કર્યા છે. ત્રણેય ભગવાન ખડ્ગાસન ૩ ફીટના છે. નીચેની વેદીમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજી તથા શ્રી સુપાર્શ્વનાથજીના બે પ્રતિમાજી પદ્માસન શ્યામ આરસના ૧-૧ ફીટના છે.

આ મંદિરની બાજુમાં જ નવું મોટું અને ભવ્ય ઈન્દ્રદવજ મંદિર (તેરહ દ્વીપ મંદિર) તૈયાર થઈ રહ્યું છે. આ મંદિરનો મોટો હોલ તૈયાર થઈ ગયો છે. આગળનું કામ ચાલુ છે.

ૐ મંદિરની સામે ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ પાષાણનો કીર્તિસ્તંભ બનાવ્યો છે. તેમાં નીચે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના પાંચ કલ્યાણકના પાંચ ચિત્રો છે. વચ્ચે ચાર દિશામાં ચાર પ્રતિમાજી સફેદ આરસના ખડ્ગાસને ૧-૧ ફીટના છે. ઉપર ચાર દિશામાં ચાર પ્રતિમાજી પદ્માસને છે. તા. ૨૧-૪-૨૦૦૦ના રોજ શ્રી જ્ઞાનમતી માતાજી, શ્રી ચંદનામતી માતાજી તથા ક્ષુલકરત્ન શ્રી મોતીસાગરજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં આ સ્થંભ બનેલો છે. ત્યાર પછી શ્રી જ્ઞાનમતી કલામંદિર છે, જેમાં ઐતિહાસિક ઝાંખીઓ જોવા મળે છે અને તે જોવા માટે ટિકિટ લેવી પડે છે.

પાંચમું મંદિર-દયાન મંદિર:-

નાનકડી ટેકરી જેવી રચના છે, જેની ઉપર ફરતું લીલુ ઘાસ વાવ્યું છે. તેનું ઉદ્ઘાટન તા. ૮-૧૦-૧૯૮૫ના રોજ થયેલ છે. આ મંદિરમાં “ હ્રી ” બીજાક્ષરમાં ચોવીસ તીર્થકરો બિરાજમાન છે. શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ તથા શ્રી પુષ્પદન્ત ભગવાન શ્વેત વર્ણના અર્ધચન્દ્રાકારમાં સ્થિત છે. નીલ વર્ણના શ્રી નેમિનાથ અને શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાન નીલ વર્ણ બિંદુમાં છે. લાલ વર્ણના શ્રી પદ્મપ્રભુ ભગવાન અને શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાન લાલ વર્ણી કલા લાઈન સ્થિત છે. હરીત વર્ણના શ્રી સુપાર્શ્વનાથ તથા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન હરીતવર્ણી “ઈ”માં બિરાજમાન છે. મંદિરમાં પંચઘાતુના કમળ ઉપર “હ્રી” બનાવેલ છે. તેમાં ઉપર લખ્યા મુજબ દરેક તીર્થકર ભગવાનની ૪-૫ ઈંચની પંચઘાતુની મૂર્તિ મૂકી છે. આ મંદિરમાં ચોખા-અર્ધ્ય ન ચડાવવો-શાંતિ રાખી માત્ર ધ્યાન જ કરવું-તેમ ખાસ સૂચના લખેલી છે.

તેની બાજુમાં જમ્બુ દ્વીપ ટ્રેઈન નામની નાની ટ્રેઈન બનાવી છે. નાના પાટા ઉપર આ નાની ટ્રેઈન દોડાવે છે, જેમાં બાળકો બેસે છે. એક ડબામાં ૪ થી ૬ બાળકો બેસી શકે તેવાં ૫-૬ ડબાની આ ટ્રેઈન છે. ત્યારબાદ સર્વતોભદ્ર અયોદયા મહેલની રચના આવે છે. અહીં સિંહાસન ઉપર આરસમાં સર્વતોભદ્રની રંગીન મૂર્તિ છે. ત્યારપછી જૈન ભુગોળ-જમ્બુ દ્વીપનો સંક્ષિપ્ત પરિચય સફેદ આરસના પાટીયાઓમાં કાળા અક્ષરે લખેલો છે. આવા આઠ મોટા પાટીયામાં બધી જ માહિતી લખી છે. તેમાં રક્ષાબંધન, પાંચ પાંડવો ઉપર પરિષદ, જમ્બુ દ્વીપની રચનાનો ઈતિહાસ, જમ્બુ દ્વીપ જ્ઞાન જ્યોતિનું ભારતભ્રમણ, ભોગભૂમિ, છ સરોવર, ચૌદ મહાનદી, ભરતક્ષેત્રના છ ખંડના નામ, વિગેરે વર્ણન લખેલું છે.

તા. ૫-૧૦-૧૯૯૫ના રોજ અખંડ જ્ઞાન જ્યોતિ મંદિર થયું છે. તેમાં તદ્દન નાનકડી ટેકરી ઉપર સરસ્વતિ માતાની મૂર્તિ મૂકી છે. ત્યાં લખ્યું છે કે તેના દર્શનથી આરાધના, બુદ્ધિ અને જ્ઞાન વધે છે અને વિદ્યાર્થીની સ્મરણ શક્તિ વધે છે.

છેલ્લું મંદિર-સુમેરૂ પર્વતની ભવ્ય રચના:-

આ આખા મંદિરની રચના આર્યિકા જ્ઞાનમતીજીની પ્રેરણાથી થઈ છે. તેઓ ૧૭ વર્ષની ઊંમરથી જ વૈરાગી હતા. તેમનો જન્મ વિ. સં. ૧૯૯૧ શરદ પૂર્ણિમા સને ૧૯૩૪નો છે. વિ. સં. ૨૦૦૮ સન ૧૯૫૨માં તેમણે આચાર્ય શ્રી દેશભૂષણ મહારાજના સાંનિઘ્યમાં બ્રહ્મચર્યવ્રત લીધું હતું અને વિ. સં. ૨૦૦૯ સને ૧૯૫૩માં શ્રી મહાવીરજી ક્ષેત્રમાં દીક્ષાગ્રહણ કરીને ક્ષુલ્લિકા બન્યા અને વીરમતી નામ પ્રાપ્ત કરેલ અને વિ. સં. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ-૨ના રોજ આર્યિકા દીક્ષા લીધી અને તે વખતે જ્ઞાનમતી નામથી અલંકૃત થયા હતા. આ સુમેરૂની રચના તેઓની જ પ્રેરણાથી તેમના શાસ્ત્રોના અભ્યાસ મુજબ થયેલી છે. તેથી તેમના જીવન વિશે થોડી માહિતી સૌની જાણ માટે ઉપર લખેલી છે.

જમ્બુ દ્વીપ ભરતક્ષેત્રમાં આર્યખંડમાં આવેલું છે. આખું વિશ્વ આ જમ્બુ દ્વીપના ભરતક્ષેત્રના આર્યખંડમાં આવેલું છે. આ જમ્બુ દ્વીપનું વર્ણન-જમ્બુ દ્વીપ પણ્ણત્તિ, ત્રિલોકસાર, લોકવિભાગ, શ્લોકવાર્તિક તથા તત્વાર્થસૂત્ર, વિગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી છે. આ બધા જ પુસ્તકોનો આધાર લઈને શ્રી જ્ઞાનમતીજીએ ત્રિલોક ભાસ્કર, જેન ભુગોળ તથા જમ્બુ દ્વીપ નામના પુસ્તકો બનાવ્યા છે. આપણા સૌનું નિવાસસ્થાન જમ્બુ દ્વીપ છે, જેની ચારે તરફ લવણસમુદ્ર છે. આ જમ્બુ દ્વીપના ભરતક્ષેત્રના આર્યખંડમાં ચોવીસ તીર્થકરોના જન્મ થાય છે. ભારતની જેમ લગભગ ૧૫૦ દેશ આ આર્યખંડમાં આવેલા છે. જમ્બુ દ્વીપનું ક્ષેત્રફળ સાતસો નેવુ કરોડ છપ્પન લાખ ચોરાણુ હજાર એકસો પચાસ યોજન (૭,૯૦,૫૬,૯૪,૧૫૦) છે. શ્રી જ્ઞાનમતીજીની પ્રેરણાથી “ત્રિલોક શોધ સંસ્થાન” નામની સંસ્થાનું નિર્માણ સને ૧૯૭૨માં દિલ્હીમાં થયેલ, જેણે અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને આ જમ્બુ દ્વીપની રચના હસ્તિનાપુરમાં કરી છે. તેથી આ દર્શનીય સ્થળે દિન-પ્રતિદિન દેશ-વિદેશમાંથી અનેક લોકો હંમેશા આવે છે અને આ ક્ષેત્રને જોઈને તેના બે મોઢે વખાણ કરે છે.

જમ્બુ દ્વીપની રચના કરવા માટે હસ્તિનાપુર ક્ષેત્ર પસંદ કરવાના ઘણા કારણો છે. જેમ કે -

૧. કરોડો વર્ષો પહેલા શ્રી શ્રેયાંસકુમારે શ્રી ઋષભદેવ મુનિરાજને અહીં હસ્તિનાપુરમાં વૈશાખ સુદ-૩ના રોજ ઈશ્વરસનું આહારદાન દીધું હતું.
૨. વિષ્ણુકુમારે ૭૦૦ મુનિઓની રક્ષા-ઉપસર્ગ નિવારણ અહીં હસ્તિનાપુરમાં કરેલ. આ દિવસને હાલમાં આપણે રક્ષાબંધન પર્વ તરીકે ઉજવીએ છીએ.
૩. ભગવાન શ્રી શાંતિનાથ, શ્રી કુન્થુનાથ અને શ્રી અરનાથજીના ૪-૪ કલ્યાણકો આ પવિત્ર

ભૂમિમાં થયા હતા. ત્રણેય તીર્થકરોએ અહીંથી છ ખંડની પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતું.

૪. કૌરવ-પાંડવોની રાજધાની હસ્તિનાપુરમાં હતી, વિગેરે.

આવા કારણોસર જમ્બુ દ્વીપની રચના માટે હસ્તિનાપુર સ્થળ પસંદ કરવામાં આવ્યું લાગે છે.

આ સુમેરૂ પર્વત ગોળાકારે છે. અંદરના ભાગમાં ગોળાકાર કઠોડાવાળો સરસ દાદર છે, જેના દ્વારા સૌ કોઈ ઉપર જઈ શકે છે. નાના-મોટા-વૃદ્ધો-સૌ કોઈ આરામથી છેક ઉપર સુધી જઈ શકે તેવી સુંદર વ્યવસ્થા છે. પ્રથમ માળે ચઢવા માટે ૨૮ પગથિયાં છે. ત્યાં ફરતી ભમતી ફરી શકાય છે. ત્યાર પછી બીજા ૬૭ પગથિયાં ચઢો એટલે બીજો માળ આવે છે. ત્યાં પણ ફરતી ભમતી ફરી શકાય છે. ત્યારપછીથી ત્રીજે માળે જવા માટે સાંકડો દાદરો આવે છે. તે ચઢવા માટે ૪૩ પગથિયાં છે. પ્રથમ માળે ચારે દિશામાં ચાર સફેદ આરસના ૩ ફીટના પદ્માસન પ્રતિમાજી છે. તેવી રીતે બીજે માળે પણ ચાર દિશામાં સફેદ આરસના ૨ ફીટના પ્રતિમાજી છે અને ત્રીજે માળે પણ સફેદ આરસના ચારે દિશામાં પદ્માસન ૧ ફૂટના પ્રતિમાજી છે. આ બધા ભગવંતોની પ્રતિષ્ઠા વીર સંવત ૨૫૦૫ વિક્રમ સંવત ૨૦૩૬ વૈશાખ સુદ-૭ના રોજ થયેલી છે. ત્રીજે માળે ભમતી ફરવા માટે ખૂબ નીચા વળીને જવું પડે છે.

આ જમ્બુ દ્વીપની રચનામાં દરેક સ્થળે પર્વતોના નામો, નદીઓના નામો તથા ક્ષેત્રોના નામો લખેલા છે. આ બધું વર્ણન પૂજાના ઘણા પુસ્તકોમાં આવે છે. તેમ છતાં સૌને જાણકારી મળે તે હેતુથી થોડું વર્ણન અત્રે લખેલ છે. જમ્બુ દ્વીપમાં મુખ્યત્વે ૬ કુલાયલ, ૭ ક્ષેત્ર, ૬ સરોવર, ૧૪ નદીઓ અને ૪૦૦ પુર દ્વાર છે. કુલાયલ પર્વતના નામ અનુક્રમે ૧) હીમવાન ૨) મહાહીમવાન ૩) નિષધ ૪) નીલ ૫) રૂકમી અને ૬) શિખરી છે. ક્ષેત્રના નામ અનુક્રમે ૧) ભરત ૨) હેમવત ૩) હરિ ૪) વિદેહ ૫) રમ્યક ૬) હૈરાણ્યવ્રત અને ૭) ઐરાવત-તેમ ૭ ક્ષેત્ર છે. જમ્બુ દ્વીપમાં ૬ પર્વત ઉપરાંત કુલ ૩૧૧ પર્વત છે, જેની વિગત આ પ્રમાણે છે ૧ સુમેરૂ પર્વત, ૬ કુલાયલ પર્વત, ૪ ગજદંત પર્વત, ૧ ૬ વક્ષાર પર્વત, ૩૪ વિજયાર્ધ પર્વત, ૩૪ વૃષભાયલ પર્વત, ૪ નાભીગિરિ પર્વત, ૪ યમકગિરિ પર્વત, ૮ દિગ્ગજેન્દ્ર પર્વત, ૨૦૦ કાંચનગિરિ પર્વત-તેમ કુલ ૩૧૧ પર્વત છે.

૧ સુમેરૂ પર્વતમાં ૧ ૬, ૬ કુલાયલ પર્વતમાં ૬, ૪ ગજદંત પર્વતમાં ૪, ૧ ૬ વક્ષાર પર્વતમાં ૧ ૬, ૩૪ વિજયાર્ધ પર્વતમાં ૩૪ અને જમ્બુ શાલ્મલી વૃક્ષમાં ૨ તેમ કુલ ૭૮ ચૈત્યાલયો હોય છે. જમ્બુ દ્વીપ ભરત ક્ષેત્રમાં એક આર્ય ખંડ અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં એક આર્ય ખંડ હોય છે. તેવી રીતે ૩૨ વિદેહમાં ૩૨ આર્ય ખંડ-તેમ આખા જમ્બુ દ્વીપમાં કુલ ૩૪ આર્ય ખંડ હોય છે. આ આર્ય ખંડમાં મહાપુરુષોના જન્મ થાય છે. મ્લેચ્છખંડ ૧૭૦ હોય છે.

મેરૂ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં પૂર્વવિદેહ અને પશ્ચિમ દિશામાં પશ્ચિમવિદેહ હોય છે. પૂર્વ વિદેહમાં વચ્ચે સીતા નદી છે અને પશ્ચિમવિદેહમાં વચ્ચે સીતોદા નદી છે. કુલ ૩૨ વિદેહ છે, જેના નામ નીચે મુજબ છે.

૧) કચ્છા	૨) સુકચ્છા	૩) મહાકચ્છા	૪) કચ્છકાવતી
૫) અવર્તી	૬) લાંગલાવર્તી	૭) પુષ્કલા	૮) પુષ્કલાવતી
૯) વત્સા	૧૦) સુવત્સા	૧૧) મહાવત્સ	૧૨) વત્સકાવતી
૧૩) રમ્યા	૧૪) સુરમ્યા	૧૫) રૈમણ્યા	૧૬) મંગલાવતી
૧૭) પદ્મા	૧૮) સુપદ્મા	૧૯) મહાપદ્મા	૨૦) પદ્મકાવતી
૨૧) શંખા	૨૨) નલીની	૨૩) કુમુદ	૨૪) સરિત
૨૫) વપ્રા	૨૬) સુવપ્રા	૨૭) મહાવપ્રા	૨૮) વપ્રકાવતી
૨૯) ગંધા	૩૦) સુગંધા	૩૧) ગંધીલા	૩૨) ગંધમાલિની

આ રીતે વિદેહના ૩૨ દેશો છે.

જમ્બુ દ્વીપમાં ૬ સરોવર હોય છે, જેના નામ નીચે મુજબ છે.

૧) પદ્મ ૨) મહાપદ્મ ૩) તિગિંછ ૪) કેસરી ૫) મહાપુંડરીક અને ૬) પુંડરીક તે સિવાય ૧૪ નદીઓ હોય છે, જેના નામ નીચે મુજબ છે.

૧) ગંગા	૨) સીંધુ	૩) રોહિત	૪) રોહિતાસ્યા
૫) હરિત	૬) હરિકાન્તા	૭) સીતા	૮) સીતોદા
૯) નારી	૧૦) નરકાન્તા	૧૧) સુવર્ણકૂલા	૧૨) રૂપ્યકૂલા
૧૩) રક્તા	૧૪) રક્તોદા		

આ રીતે આ ૧૪ નદીઓ મુખ્ય છે. બાકી તે સિવાય તો ત્યાં લાખો નદીઓ છે.

જમ્બુ દ્વીપની ચારે તરફ ફરતો લવણસમુદ્ર છે. હસ્તિનાપુરમાં એક વિશાળ “ઈન્દ્રદવજ મંદિર”નું નિર્માણ થઈ રહ્યું છે, જેના માટે દેશ-વિદેશમાંથી દાતારો દાન આપે છે. ટૂંકમાં હસ્તિનાપુર ભવ્ય તીર્થક્ષેત્ર છે. અહીં ઓછામાં ઓછા બે દિવસ રોકાવાથી શાંતિથી બધે દર્શન-પૂજા થઈ શકે અને ક્ષેત્રનો બધો અભ્યાસ-ઈતિહાસ જાણી શકાય.

અહીં રત્નત્રય નિલય-ત્યાગી ભવન છે. અહીં તેરાપંથી તથા વીસપંથી બંને પક્ષવાળા પોતપોતાની પરંપરા અનુસાર પૂજન-અભિષેક કરી શકે છે તેમ બોર્ડમાં લખ્યું છે. અહીં શ્રી ઋષભદેવ મુનિરાજનું પારણું તથા કૌરવ-પાંડવોની પ્રાચીન ઝાંખી પણ છે.

હસ્તિનાપુરમાં જુદા-જુદા મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે ઘણી વખત પંચકલ્યાણક પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો થયા છે.

○ ○ ○ ○ ○

प्रभु हम सब का एक, तू ही है तारणहारा रे ।
तुम को भूला, फिरा वही नर मारा-मारा रे ॥
बडा पुण्य अवसर यह आया, आज तुम्हारा दर्शन पाया ।
फूला मन यह हुआ सफल मेरा जीवन सारा रे ॥ १॥
भक्ति में जब चित्त लगाया, चेतन में तब चित्त ललचाया ।
वीतरागी देव करो अब भव से पारा रे ॥ २॥
अब तो मेरी ओर निहारो, भव समुद्र से नाव उबारो ।
पंकज का लो हाथ पकड मैं पाऊँ किनारा रे ॥ ३॥
जीवन में मैं नाथ को पाऊँ, वीतरागी भाव बढाऊँ ।
भक्ति भाव से प्रभु चरण में जाऊँ-जाऊँ रे ॥ ४॥
प्रभु हम सब का एक, तू ही है तारणहारा रे ।

h